
<https://doi.org/10.15407/etet2025.04.027>

УДК: 338.2

JEL: P47

Антон Філіпенко

СИСТЕМНІ ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Стаття присвячена соціально-економічним трансформаціям, які спричинюються політичними, економічними, технологічними, інноваційними, екологічними, військовими та іншими факторами. В основі дослідження – теоретична спадщина філософської, соціологічної та економічної думки, яка проливає світло на процеси еволюції та розвитку соціально-економічних систем різного рівня і характеру. Особлива увага приділена висвітленню траєкторії, основних напрямів, механізмів і ресурсів повоєнної трансформації та відновлення економіки України. У роботі використано системну методологію, системний аналіз як погоджену сукупність методологічних принципів, процедур і методів досліджень, за якими здійснюється діалектичне пізнання загальних властивостей і особливостей міждисциплінарних системних задач і способів їхнього вирішення, зокрема у дослідженні соціально-економічних змін і трансформацій. Згідно з системним підходом, у процесі трансформаційних змін в Україні пропонується використання трьох стратегій: базової, селективної та функціонально еквівалентної. Зазначені стратегії є взаємно доповнювальними і мають бути узгодженими в просторі і часі в контексті інституцій, механізмів, ресурсів, що безпосередньо пов'язано з забезпеченням поточної економічної стійкості та повоєнного відновлення України.

У статті наголошено, що повоєнна економічна трансформація має на меті вирішення двох головних проблем: радикального реформування чинної економічної системи та оновлення техніко-технологічної бази виробничого потенціалу з урахуванням досягнень 4-ї індустріальної революції, детермінант зеленої та циркулярної економік тощо. Міжнародне сприяння економічному відновленню України розглянуто в системному вимірі, який включає в себе таку інституційну структуру: міжнародні установчі конференції, провідні міжнародні фінансові організації, ЄС, відповідні підрозділи ООН та окремі країни світу, громадські об'єднання, волонтерські організації.

К л ю ч о в і с л о в а : трансформація, Україна, методологія, системний аналіз, повоєнне відновлення, інституції.

Філіпенко Антон Сергійович (anton_filipenko@ukr.net), д-р екон. наук, проф.; професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. ORCID 0000-0001-8458-2770, м. Київ, вул. Володимирська, 64.
Сфера наукових інтересів: теорія і методологія економічної науки, міжнародні економічні відносини.

Цитування:

Філіпенко, А.С. (2025). Системні принципи соціально-економічних трансформацій. *Економічна теорія*, (4), 27–42. <https://doi.org/10.15407/etet2025.04.027>

Filipenko, A. (2025). Systemic dimensions of socio-economic transformations. *Ekon. teor. – Economic theory*, (4), 27–42. <https://doi.org/10.15407/etet2025.04.027>

© Видавець Державна установа "Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України", 2025.
Стаття відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.uk>)

SYSTEMIC DIMENSIONS OF SOCIO-ECONOMIC TRANSFORMATIONS

Filipenko Anton (anton_filipenko@ukr.net). Dr. econ. sciens. Professor, Professor of the Department of World Economy and International Economic Relations, Educational and Research Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv. ORCID 0000-0001-8458-2770, 64 Volodymyrska Str., Kyiv, Ukraine.

The article is devoted to socio-economic transformations caused by political, economic, technological, innovative, environmental, military and other factors. The study is based on the theoretical heritage of philosophical, sociological and economic thought, which sheds light on the processes of evolution and development of socio-economic systems of different levels and nature. Particular attention is paid to the trajectory, main directions, mechanisms and resources of the post-war transformation and recovery of the Ukrainian economy. The work uses systemic methodology and systemic analysis as an agreed set of methodological principles, procedures and research methods that provide a dialectical understanding of the general properties and features of interdisciplinary systemic tasks and ways to solve them, in particular in the study of socio-economic changes and transformations. According to the systemic approach, in the process of transformational changes in Ukraine, it is proposed to use three strategies: basic, selective and functionally equivalent ones. These strategies are mutually complementary and should be coordinated in space and time in the context of institutions, mechanisms, and resources, which is directly related to ensuring Ukraine's current economic sustainability and post-war recovery. The article emphasizes that the post-war economic transformation is aimed at solving two main problems: radical reform of the current economic system and updating the technical and technological base of production potential, taking into account the achievements of the 4th Industrial Revolution, the determinants of green and circular economies, etc. International assistance to Ukraine's economic recovery is considered in the systemic dimension, which includes the following institutional structure: international constituent conferences, leading international financial organizations, the EU, relevant UN agencies and individual countries, NGOs, and volunteer organizations.

K e y w o r d s : transformation, Ukraine, methodology, systemic analysis, post-war recovery, institutions.

Теоретико-методологічна основа соціально-економічних трансформацій

Теоретичні засади соціальних трансформацій сформульовані в роботах О. Конта, Г. Спенсера, Е. Дюркгейма, М. Вебера, М. Фуко, Т. Парсонса, К. Поланьї, Е. Гідденса, Н. Лумана, Ю. Габермаса, П. Штомпки та ін. Еволюційна концепція дев'ятнадцятого століття викладена О. Контом і Г. Спенсером. Конт вибудував свій аналіз осягнення світу та його змін на трьох великих епохах світосприйняття: теологічній або уявній, метафізичній або абстрактній та науковій або позитивній (*The Positive Philosophy of Auguste Comte*, 2000. Р. 28). Г. Спенсер різко критикував О. Конта і не погоджувався з його доктриною, висуваючи власне бачення соціальної еволюції (Спенсер, 1999. С. 593-623). Його концепція спирається на фізичні та біологічні зміни, які є безперервними і набувають соціального спрямування, а саме: "Органічна та соціальна еволюція підпорядковуються одному й тому ж закону, а соціальний стан будь-якої епохи, – зазначав Спенсер, – є рівнодією честолюбства, інтересів, побоювань і симпатій усіх громадян, що жили колись і живуть зараз" (Спенсер, 1999. С. 606, 617). Він виділяв два принципи соціальної еволюції: рух від простого до складного та рух від однорідного до гетерогенного та чотири типи суспільств – від простого до надскладного, якими є сучасні великі державні утворення. М. Вебер за ос-

нову дослідження соціальних процесів узяв запозичену з фізики метафору соціального "атома", найменшу фундаментальну частинку суспільства – активного, діяльного індивіда. Подібну первинну клітинку в логіці Б. Рассел назвав логічним атомізмом (*Beaney, 2017. P. 42*).

Непересічне значення має внесок К. Поланьї у проблематику трансформаційних процесів, оскільки він розкриває панорамне, багаторівневе, міждисциплінарне бачення соціальних змін (див.: *Polanyi, 2002. С. 14–15, 32–33, 41*). Основою дослідження, вихідним пунктом, як впливає з перших рядків твору, стала інституційна міждисциплінарність, за якої автор розглядає чотири головні інституції, що характеризують цивілізаційний розвиток: систему рівноваги сил, міжнародний золотий стандарт, саморегульований ринок і ліберальну державу. "Їхня взаємодія, – зазначає К. Поланьї, – і визначила в головних рисах історію нашої цивілізації" (*Polanyi, 2002. С. 13*).

Теоретична модель П. Штомпки ґрунтується на чотирьох категоріях: структура, діячі (агенти), діяльність і дія. Автор наголошує, що відбувається "постійна мінливість таких конфігурацій чи мереж, внаслідок чого суспільство є по суті не стабільним буттям, а своєрідним процесом, не триває, а перебуває в невідомому становленні" (*Штомпка, 2022. С. 23*).

Концепція Н. Лумана перегукується з функціоналізмом Парсонса і включає три головні базові стратегії: суб'єктивізацію, диференціацію та структурну невизначеність, які охоплюють усі рівні суспільних відносин, і практично завжди виступають у комбінації (*Луман, 2011. С. 149–153*). За твердженням представника інституціоналізму Д. Норта, економічні зміни залежать, по-перше, від кількісних і якісних характеристик населення, його динаміки, по-друге, від запасів людських знань, по-третє, від так званої інституційної матриці, яка охоплює традиції, звичаї, законодавство, довіру тощо (*Норт, 2010. С. 71, 93–95, 121*). За цією класифікацією, в Україні існують сприятливі передумови для здійснення трансформаційних процесів і нагальних змін у соціально-економічній, політичній, гуманітарній і військово-оборонній сферах.

Помітний внесок у наукове висвітлення соціально-економічних трансформацій зробили вітчизняні науковці. Загальна проблематика знайшла своє відображення у працях А. Чухна, А. Гальчинського, О. Білоруса, П. Єщенка, М. Зверякова, О. Яременка та ін. Питання економічної стійкості, перспективи повоєнного відновлення України, соціального захисту глибоко обґрунтовані в фундаментальних виданнях В. Гейця, А. Гриценка, З. Варналія (2025).

Узагальнюючи вище наведені трактування, зазначимо, що трансформаційні зміни зумовлюються внутрішніми і зовнішніми причинами. Соціально-економічна трансформація стосується поступового процесу зміни інституціоналізованих відносин, норм, цінностей та ієрархій. Ідеться про те, що суспільство змінюється внаслідок економічного зростання, розвитку науки, технологічних інновацій, війни чи політичних потрясінь. На особистісному рівні зазначене вимагає від людей відмовитися від глибоко вкорінених аспектів їхньої ідентичності, як колективної, так і індивідуальної (перехід від

радянської до пострадянської системи). Існує два основних підходи щодо прогнозованих змін: проблемний і творчий. Проблемний підхід спрямований на виявлення проблем і пошук їхнього вирішення. Він логічно пов'язує сучасність із майбутнім. Другий, творчий підхід, є креативно спрямованим: він не лише передбачає нові рішення і нові ситуації, а й відкриває простір для стрибка у майбутнє.

Окремі автори розрізняють поняття соціальні зміни і соціальні трансформації. Перші відбуваються на мікро- та мезорівні у формі щоденних та циклічних змін, які здійснюються постійно; вони здебільшого стосуються таких питань, як події життєвого циклу, здобутки чи втрати певних соціальних груп, спільнот чи політичних режимів. Соціальна трансформація – це фундаментальна зміна глибинних структур на макрорівні та організації суспільства, впливаючи на всі виміри суспільного життя (*van Wijk et al.*, 2019. Р. 9, 11, 14, 16).

Отже, соціальну трансформацію визначають як фундаментальну зміну в організації суспільства та розподілі ресурсів. У цьому контексті виділяють п'ять взаємопов'язаних вимірів – політичний, економічний, технологічний, демографічний і культурний – які разом становлять "соціальну сферу" (*de Haas H. et al.* 2020. Р. 16, 18). У поточному та перспективному вимірах до цього переліку має обов'язково додаватися трансформація сфери оборони і безпеки України – як головного виклик і стратегічний імператив нації та держави. Лише за цієї умови трансформаційний ланцюг буде замкнутим і збалансованим.

Парадигмальні засади системного аналізу трансформаційних процесів

Системна парадигма, як відомо, започаткована в наукових працях: Л. Фон. Берталанфі (1901–1972), Т. Рапопорта (1911–2007), К. Боулдінга (1910–1993), Р. Ешбі (1903–1972), М. Міда (1901–1978) та В. Чорчмена (1913–2004). Вона отримала назву загальна теорія систем (ЗТС) (*Arbnoor & Bjerke*, 2009, р. 102). Як трансдисциплінарна, міждисциплінарна і мультиперспективна галузь, загальна теорія систем намагається звести воєдино принципи і концепції онтології, філософії науки, фізики, інформатики, біології та інженерії. ЗТС включає в себе також географію, соціологію, економіку і бізнес, кібернетику, інформатику, теорію ігор і теорію прийняття рішень. Теорія систем була заснована на двох фундаментальних ідеях.

По-перше, всі явища можна розглядати як мережу відносин між її компонентами, тобто як систему. По-друге, всі системи мають спільні закономірності, поведінку і властивості, які можуть бути пояснені та/або зрозумілі для того, щоб розвивати глибше розуміння поведінки складних явищ і наблизитися до єдності науки (*Strijbos*, 2017. Р. 291).

Характерними рисами таких систем є: складність, неформалізованість низки процесів, що відбуваються в системі, невизначеність зовнішніх умов, неповнота, неточність, нечіткість вихідної інформації, можливість появи в процесі функціонування позаштатних, критичних і надзвичайних

ситуацій з урахуванням факторів ризику тощо. Системний погляд іноді називають структурним або цілісним поглядом, системним підходом.

Окрім загальної теорії систем (ЗТС), виділяють також голізм, редукціонізм і структуралізм. Ці три теорії, які перекривають одна одну, формують парадигматичне мислення, що доповнює системний погляд. В окремих публікаціях вживається термін "системно-структурний аналіз". Структурне мислення також часто ототожнюють зі структурним функціоналізмом або структурним реалізмом (*Ladyman, 2017. P. 152–154*).

Системний аналіз за своєю сутністю має міждисциплінарний характер (*Медовз 2023. С. 269*). Це зумовлено такими факторами. По-перше, системні принципи, прийоми і методологія є принципово застосовними при дослідженні проблем, характерних практично для всіх природничих дисциплін.

По-друге, системний аналіз має сприяти вивченню властивостей відносин між різними об'єктами, дослідженню характеристик відносин між цими об'єктами в різних умовах і ситуаціях, що характерно для суспільних наук.

По-третє, системний аналіз дозволяє розглядати досліджуваний об'єкт із цілісних позицій, залучаючи для аналізу як властивості елементів системи, так і характеристики взаємодії між ними.

Отже, системний аналіз – це погоджена сукупність методологічних принципів, процедур і методів досліджень. На його основі здійснюється діалектичне пізнання загальних властивостей і особливостей міждисциплінарних системних завдань і способів їхнього вирішення для одержання конкретних наукових і прикладних результатів, зокрема у дослідженні соціально- економічних змін і трансформацій.

За умов застосування системного аналізу виникає необхідність, по-перше, багатовимірного аналізу передумов зародження та розвитку системи, наприклад, становлення економічної системи України після розпаду СРСР. По-друге, здійснюється багатовимірний системний аналіз власне системи як цілісного сформованого об'єкта (чинна економічна система України).

Кожна система має потенціал трансформації іншої якості. Це є підтвердженням дії закону необхідної різноманітності систем, що був сформульований у системній парадигмі. У ньому говориться, що для збереження життєздатності системи повинні мати не менше можливостей, ніж їхнє середовище. Йдеться про такі різновиди, як компоненти, стани, події чи поведінка, які характеризують систему.

Основні підходи системного аналізу

Як зазначалося, у системному підході сформульовано закон необхідної різноманітності. Його суть – для виживання системи в ній повинна бути щонайменше така кількість різноманіття, як і в зовнішньому середовищі (*Arbnor, & Bjerke, 2009. P. 107–108*).

Джерелами механізму різноманіття можуть бути удосконалення власної позиції чи запровадження детальнішого різноманіття за необхідності; запровадження селективних критеріїв, які в механізмі різноманіття добре відображають зовнішнє середовище, а які – неналежним чином.

У процесі трансформації задля поступового, але неухильного наближення до ЄС Україна повинна відповідати Маастрихтським критеріям приєднання до ЄС економічного змісту та Копенгагенським критеріям соціального змісту. Крім того, мають бути виконані головні положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і вимоги ЄС щодо України як кандидата до членства в Союзі. Останні на цьому етапі набувають вирішального, пріоритетного значення. Наразі визначено шість переговорних кластерів і 35 переговорних розділів щодо виконання Україною умов майбутнього вступу до ЄС. Поки що ідеться про відкриття першого кластера¹.

Багато теорій системного підходу змагаються у поясненні того, як система повинна діяти в певному середовищі. Так, Н. Луман, розглядаючи взаємодію системи із зовнішнім середовищем, використовує термін система раціональності і пропонує декілька стратегій такої взаємодії (Луман, 2011. С. 149–153).

По-перше, задля власного позиціонування в надскладному навколишньому світі система замінює об'єктивну ситуацію суб'єктивною.

У випадку пошуку джерел, механізмів поточної економічної стійкості та повоєнного економічного відновлення Україна здійснює селективну стратегію взаємодії з навколишнім світом, орієнтуючись насамперед на стратегічних партнерів і союзників, інституалізуючи ці відносини шляхом проведення конференцій, спільного розроблення економічних програм і проєктів. Значущою подією стала Римська конференція з повоєнного відновлення України 10–11 липня 2025 р.

По-друге, функціонально еквівалентна стратегія має враховувати часовий і змістовий виміри, оскільки потреба в економічному відновленні зруйнованих закладів виробничої та соціальної інфраструктури існує вже зараз, під час воєнних дій, не чекаючи завершення війни.

По-третє, як підкреслює Н. Луман, базовою стратегією є не лише диференціація навколишнього світу, але і внутрішня диференціація системи. Її суть полягає в тому, щоб, з одного боку, локалізувати дестабілізуючий вплив навколишнього світу, в нашому випадку російської агресії, з іншого боку, адаптувати вітчизняну політичну, соціально-економічну, інституційну системи до ЄС відповідно до Маастрихтських та Копенгагенських критеріїв конвергенції та вибудувати воєнну систему згідно з вимогами НАТО. Зазначені стратегії є взаємно доповнюючими і мають бути узгодженими в просторі і часі в контексті інституцій, механізмів, ресурсів.

Наведемо лише один приклад щодо необхідного різноманіття системи: чим більше ускладнень є ззовні, тим більш гнучкою система повинна бути зсередини. Характерною була ситуація під час світової фінансової кризи 2008–2009 років. Масова гомогенізація (однорідність) світової індустрії фінансових послуг позбавила систему природних стабілізаторів, які могли б поповнити ринки капіталом під час кризи. Гомогенізація, або мо-

¹ СД Платформа. (н.д.). Переговори про вступ України до ЄС: повний гід у 12 питаннях. <https://sdplatform.org.ua/blogs/uatoeu>

норозмірність, означала, що всі баланси банків виглядали більш-менш однаково. Їхні стратегії управління ризиками дедалі більше ставали подібними, що ускладнювало процес антикризового управління. Природно, що поступова ліквідація різноманітності через гомогенізацію стала причиною вразливості світової фінансової системи до відхилень від рівноваги (Avgouleas, 2012. Р. 144–145).

У процесі соціально-економічних трансформацій (використовуючи системний погляд) можна виокремити ряд позицій щодо класифікації навколишнього середовища системи – наприклад, перехідне, вимогливе, доброзичливе тощо. Крім того, виділяють таку рису систем, як несподівані якості, що виникають раптово, а не поступово (Trefil, 2007. С. 345).

Для побудови будь-якої системної конструкції необхідно спиратися на системну парадигму. Існують принципи, що лежать в основі системного формулювання проблеми (рис. 1).

Перший із них – принцип сукупності – наголошує на системності складного світу, в якому елементи взаємозалежні й утворюють цілісність (тотальність). У цьому контексті важливо розмежувати два типи зв'язків: зовнішні та внутрішні. Зовнішні розмежування означають акцент на відносинах системи з її середовищем. На сьогодні ці відносини стосуються трьох ключових акторів, що формують своєрідний трикутник: Україна – ЄС, Україна – США, Україна – Росія. Вочевидь, алгоритм завершення війни та повоєнного відновлення вирішальним чином лежить у площині зазначеного трикутника. Внутрішні розмежування: існує межа того, як багато деталей можна розглядати в картині системи. У процесі соціально-економічних трансформацій оптимум диктується обсягом і складністю завдань. Вітчизняний варіант включає в себе політичний, економічний, технологічний, демографічний, культурний і військовий.

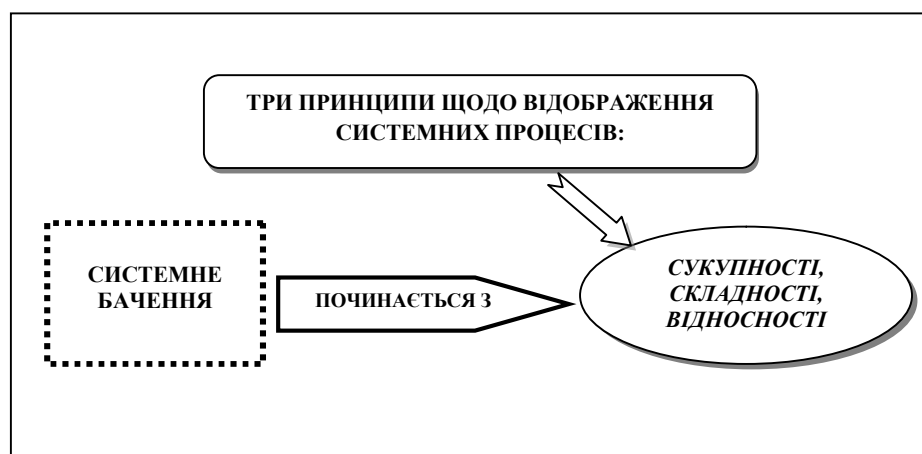

Рисунок 1. Принципи системного відображення реальності

Джерело: Arbnor, & Bjerke, 2009. Р. 112.

Другий – принцип складності – полягає в існуванні межі щодо того, скільки деталей можна охопити в картині системи. Кожна модель або інтерпретація системи є обмеженою картиною реальності – реальної чи уявної. Делімітація може бути органічною або штучною задля вирішення певних науково-дослідних завдань (*зокрема в межах моделей експериментальної економіки*).

Третій – принцип відносності – акцентує на тому, що кожна системна картина стає частково залежною від того, хто її формує, від концептуальних засад, покладених в її основу. Ідеться переважно про наукові дослідження.

Таким чином, системний аналіз – це погоджена сукупність: методологічних принципів, процедур і методів досліджень, застосування якого в аналізі дає цілісне уявлення про фази, стадії, траєкторію трансформаційних процесів. На його основі здійснюється діалектичне пізнання загальних властивостей і особливостей міждисциплінарних системних завдань та способів їх вирішення для одержання конкретних наукових і прикладних результатів. За таких умов виникає необхідність, по-перше, багатовимірного системного аналізу передумов соціально-економічної трансформації; по-друге, визначення наслідків, проблем і суперечностей, що виникають у процесі трансформації. У новітніх дослідженнях увага приділяється використанню трансдисциплінарної методології в аналізі практичних аспектів трансформаційних процесів. Зазначається, що "трансдисциплінарність" у контексті трансформації означає взаємодію між виникаючими багатофакторними практиками, рефлексивними (мислячими) дієвими особами, адаптивними організаціями та рефлексивним урядом. Соціальні трансформації можуть розглядатися як діалектична гра між трьома опозиційними парами: (індивідуум) біографія – (соціальна) історія, теорія – практика, мікро/локальний – макро/глобальний рівні організацій (Regeer et al., 2024. P. 26).

Отже, загальні системні теорії – це теорії систем у цілому; конкретні системні теорії (соціальна сфера, економіка) – це теорії меншого ступеня загальності і належать до конкретних видів реальної системи або навіть однієї реальної системи. Системність означає в кінцевому підсумку перехід від причинного (*причина-наслідок*) до системного мислення. "Всі ті, хто зміг утритися в системи на рівні парадигми, – зазначає Д. Медовз, – потрапили на важільні точки, здатні цілковито трансформувати системи" (Медовз, 2023. С. 240).

Системність внутрішніх перетворень та зовнішнього сприяння процесу повоєнного економічного відновлення в Україні

Анексія Росією Криму, захоплення сепаратистами за російського сприяння частини Донецької та Луганської областей розбалансували відносно цілісний економічний комплекс України, належної інтеграції якого не було досягнуто після розпаду СРСР. Повномасштабне російське вторгнення в лютому 2022 року, російсько-українська війна спричинила як фізичну руйнацію виробничої і соціальної інфраструктури, величезний відтік із

країни людських ресурсів, так і порушила економічні зв'язки між галузями (секторами) та регіонами України. Повоєнна економічна трансформація має на меті вирішення двох глобальних проблем. З одного боку, потребує радикального реформування чинної економічної системи у напрямі пріоритетного урахування в економічній політиці потреб та інтересів місцевих територіальних громад, пересічного населення, поступового усунення диспропорції в розподілі й споживанні національного багатства². З іншого боку, техніко-технологічна база виробничого потенціалу, соціальної інфраструктури мають втілювати сучасні досягнення 4-ї індустріальної революції, детермінанти зеленої та циркулярної економік тощо. Задля досягнення успіху в повоєнних перетвореннях, урахування всіх компонентів цілого пропонується системний підхід, який довів свою ефективність у різних галузях знань і в різних сферах практичної діяльності.

Трансформаційний процес та повоєнне економічне відновлення в Україні охоплюють такі вузлові проблеми і напрями. По-перше, необхідність всебічного аналізу наслідків війни, що передбачає етапність їхнього вирішення першочергового (короткострокового), середньострокового та довгостроково характеру. По-друге, визначення політико-економічних параметрів повоєнного стану як економіки і суспільства в цілому, так і окремих підрозділів і сфер. По-третє, урахування внутрішнього потенціалу включно з історичною спадщиною, ментальністю, інституційною спроможністю, інтелектуальними і природними ресурсами тощо. По-четверте, дослідження зовнішнього середовища трансформації (Європейський Союз, геоекономічне та геостратегічне положення України). По-п'яте, вилучення синергійного ефекту згуртованості нації, героїчного подвигу народу під час російсько-української війни. По-шосте, використання досвіду країн повоєнної трансформації. Системність у вирішенні зазначених напрямів полягає в тому, що всі вони є складниками загальної політико-економічної системи, тобто є взаємозалежними та взаємодоповнюючими і становлять стартові умови наступних трансформаційних процесів, які включають у себе, по-перше, трансформацію чинної економічної системи, яка потребує докорінної модернізації з боку соціально-економічних, технологічних екологічних та інших критеріїв. По-друге, ресурсне наповнення зруйнованого війною виробництва, насамперед ідеться про відповідні обсяги капіталу і праці. По-третє, необхідність здійснення радикальних структурних зрушень в економіці у напрямі зеленого переходу, з одного боку, прискореного розвитку оборонних галузей, аграрного сектору, високих, цифрових технологій. З іншого боку, формування інтегрованого економічного комплексу, цілісного внутрішнього ринку на основі відновлення порушених війною та сепаратизмом від 2014 року зв'язків та поглиблення кооперації між регіонами і територіями. По-четверте, якісне підвищення інституційної спромож-

² Автори фундаментального видання "Encyclopedia of the Social and Solidarity Economy" окремо досліджують проблему економіки територіальних громад (Ilcheong, Yi. (Ed.). (2023). *Encyclopedia of the Social and Solidarity Economy. A Collective Work of the United Nations Inter-Agency Task Force on SSE (UNTFSSSE)*).

ності усіх гілок влади і управління, яка протягом усього періоду незалежності залишалася найслабкішою ланкою нашого соціально-економічного і політичного розвитку. По-п'яте, здійснення комплексу заходів щодо піднесення рівня продуктивності економіки, яка на сьогодні за рівнем ВВП на душу населення є найнижчою в Європі.

У процесі трансформації певною альтернативою нинішній системі запропоновано модель народної, солідарної економіки, яка є більшою мірою людино- та екологічно орієнтованою, містить визнані цінності, спрямовану на співпрацю, солідарність, демократичне самоврядування (Філіпенко, 2016. С. 19–28). З одного боку, вона спирається на глибокі національні (народні) традиції, з іншого – враховує сучасну концепцію зеленого переходу. У контексті цінностей можна класифікувати нинішню вітчизняну трансформацію (модернізацію) як ліберально-консервативну, що базується на універсальних, цивілізаційних та власних цінностях. Процес формування економічної системи народної (солідарної) економіки буде залежати, по-перше, від повоєнного політичного вибору в Україні, по-друге, від розмірів збитків і руйнувань внаслідок повномасштабного російського вторгнення, по-третє, від темпів наближення України до ЄС.

У контексті структурних перетворень належить визначити профіль спеціалізації регіонів України в напрямі поглиблення поділу і кооперації праці між ними з метою створення надійного внутрішнього ринку, глибокої інтеграції галузей і регіонів у вітчизняний економічний простір, з одного боку, та обґрунтування ефективних напрямів експортної орієнтації, державної підтримки гетерогенних фірм високої продуктивності та належної конкурентоспроможності задля отримання надійних надходжень до державного бюджету – з іншого. Масштабні, глибокі структурні зрушення економіки передбачають виділення галузей-локомотивів національного економічного розвитку (аграрний сектор, ІТ-індустрія, будівництво, оборонна галузь, літако- та ракетобудування, сфера послуг) та галузі, що мають порівняльні і конкурентні переваги на світових ринках. Слід взяти до уваги роль України у світовій економіці насамперед як одного з головних постачальників на світовий ринок зернових культур, соняшникової олії, м'яса птиці та ін., які відіграють в окремих країнах Африки і Середнього Сходу роль визначального фактору у забезпеченні продовольчої проблеми.

За попередніми розрахунками (війна продовжується), для відновлення економіки Україна потребуватиме 486 млрд дол. США³, натомість внутрішні інвестиції становлять щорічно 4-4,5 млрд дол. США. Тобто без зовнішніх інвестицій нам потрібно близько 100 років для відновлення економіки. Таким чином, обсяг зовнішнього інвестування від провідних міжнародних фінансових інституцій, ЄС, країн-стратегічних партнерів та приватного бізнесу для відновлення економіки протягом найближчих 10 років має становити щорічно 35-40 млрд дол. США.

³ WORLD BANK GROUP. (2024). *Ukraine. Third Rapid damage and needs assessment. February 2022 – December 2023.* (P. 10). <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-02/UA%20RDNA3%20report%20EN.pdf>

На міжнародних форумах, присвячених економічному відновленню України (Лугано, Берлін, Лондон, Рим) обговорювалися питання щодо створення спеціального міжнародного фонду відродження економіки України на кшталт плану Маршалла, що діяв у Європі після Другої світової війни. Інтелектуальні передумови повоєнного відновлення базуються на доволі високому рівні освіченості населення, в тому числі за показниками рівня вищої і середньої освіти, наявності достатньої кількості фахівців у галузі інформаційних і комп'ютерних технологій, широкого доступу до інтернету, мобільного зв'язку тощо. Так, у сфері інформаційних технологій вітчизняної економіки зайнято останніми роками 300 тис. осіб, інтернетом користуються близько 80% українців, громадяни використовують понад 50 млн карток мобільного зв'язку⁴. Психологічні передумови економічного відновлення зумовлюються, з одного боку, згуртованістю нації під час війни, бажанням побудувати сучасну європейську країну з іманентними європейськими цінностями, з іншого боку, вдячністю воїнам-захисникам, які у цій війні поклали своє життя за свободу і незалежність України.

Нарешті, інституційна спроможність і продуктивність економіки є взаємозалежними та одними з головних критеріїв європейського та євроатлантичного поступу. Інституційна спроможність органів законодавчої, виконавчої, судової гілок влади, місцевих органів влади і місцевого самоврядування залишається вкрай низькою – без подолання корупції і тіншової економіки, створення надійної системи захисту прав власності, імплементації норм і стандартів ЄС у всіх зазначених підсистемах неможливо буде досягти якісних змін у царині інституційної спроможності.

Продуктивність економіки залежить від двох головних факторів – кількості та якості капіталу і праці. На жаль, ще в довоєнний період, як і зараз, Україна залишається на найнижчому щаблі в Європі за таким інтегральним показником продуктивності, як рівень ВВП на душу населення. Під час війни внутрішні заощадження скорочуються, оскільки левова частина витрат іде на оборону, відбувся великий відтік робочої сили за кордон. Усе це з неминучістю ставить питання про залучення зовнішніх ресурсів як фінансових, інвестиційних, так і регульованої імміграції робочої сили. Без вирішення цих завдань продуктивність залишатиметься швидше побажанням, ніж реальністю.

Міжнародне сприяння економічному відновленню України

Інституційна структура інтернаціоналізації економічного відновлення України включає в себе перший складник – міжнародні установчі конференції (Лугано, Берлін, Лондон, Рим), на яких визначалися принципи, механізми, обсяги зовнішньої підтримки поточної стійкості та повоєнної економічної відбудови України. Другий інституційний блок становлять провідні міжнародні фінансові організації: МВФ, Світовий банк, ЄБРР, ЄІВ та ін. До

⁴ UNDP (2024). *Українці стали частіше користуватися інтернетом, 80% – онлайн щодня: соціопитування.* <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/ukrayintsi-staly-chastishe-korystuvatysya-internetom-80-onlayn-shchodnya-sotsopytuvannya>

третього, найбільшого складника інституційної структури, належать ЄС, відповідні підрозділи ООН та окремі країни світу. Четверту, інституційну групу, формують громадські об'єднання, волонтерські організації. На міжнародних конференціях були сформульовані такі головні принципи повоєнного економічного відновлення. По-перше, відбудова має відбуватися за широкої участі міжнародної спільноти оскільки Україна захищає не тільки власний суверенітет і територіальну цілісність, а й обстоює міжнародно визнані норми і правила. До того ж на сьогодні в країні нема достатніх ресурсів для вирішення нагальних поточних і перспективних завдань. По-друге, економічне відновлення слід розпочинати вже зараз, особливо в контексті будівництва і реконструкції зруйнованих навчальних і медичних закладів, житлового фонду, енергетичної і транспортної інфраструктури тощо. По-третє, ресурсний потенціал відновлення забезпечують міжнародні організації, уряди країн, приватний капітал, міжнародні фінансові установи, громадські об'єднання на базі створення прозорої та інклюзивної донорської платформи – Координаційної платформи донорів України. По-четверте, процес соціально-економічного відновлення передбачає здійснення глибоких інституційних змін, економічних трансформацій, забезпечення принципів сталості та інклюзивності.

Головною установою з питань формування фінансових коштів для вирішення поточних проблем та повоєнного економічного відновлення України є Міжвідомча координаційна платформа донорів для України, започаткована у січні 2023 року. У Лондоні під час проведення Конференції з питань відновлення України-2023 (URC-2023) було підписано меморандум із подальшої співпраці між ЄБРР та організаціями фінансування розвитку (DFI) щодо координації інвестиційних зусиль (зокрема у форматі коінвестування) в Україну, особливо в приватний сектор економіки. До Платформи співінвестування в Україну (Інвестиційної платформи) вже доєдналися DFI з 19 країн світу. Повоєнна відбудова України буде відбуватися переважно завдяки приватному капіталу. Тому надзвичайно важливою є координація зусиль міжнародних фінансових інституцій для ефективнішої та повномасштабної відбудови України саме з акцентом на приватному секторі. Фінансові потреби України в період реконструкції величезні і виходять за межі будь-якої окремої установи. Отже, українська інвестиційна платформа буде потрібна для ретельної координації між партнерами, щоб максимізувати ефективність і вплив їхніх заходів. Організації фінансування розвитку та ЄБРР також прагнуть розширити цю платформу на ще більшу кількість установ, які інвестуватимуть в Україну в майбутньому.

Європейський Союз був і залишається провідною організацією щодо забезпечення як поточних, так і перспективних потреб України в галузі фінансів, вирішення гострих гуманітарних проблем, наповнення бюджету та ін. Усього за період війни ЄС надав Україні допомогу на 118 млрд євро, включно з військовою підтримкою, зазначив віце-президент ЄС В. Домбровскіс. У ці 118 млрд євро, зокрема, входять 25 млрд євро макрофінансової допомоги, 17 млрд євро для країн ЄС з метою допомоги біженцям,

14 млрд євро, зібраних через фонд "Можливості для України" (Ukraine Facility), і 12 млрд євро в позиках, субсидіях і гарантіях від країн Євросоюзу. Також ідеться про 43 млрд євро військової допомоги⁵.

У лютому 2024 року прийнято політичну угоду про виділення Україні 50 млрд євро в рамках The Ukraine Facility на період 2024–2027 рр., які поділені на грант у сумі 17 млрд євро та на позику у сумі 33 млрд євро. Зазначені кошти будуть використані за трьома напрямками:

- пряма підтримка державного бюджету, яка базується на плані розвитку України, який передбачає відновлення, реконструкцію і модернізацію країни, включно з відповідними реформами та інвестиціями;

- інвестиційний блок спрямовується на залучення державних і приватних інвестицій для відновлення і реконструкції, складається з гарантій і змішаного фінансування (позики і гранти ЄС);

- технічна допомога та інші заходи сприяння реформам, а також гранти для покриття витрат на запозичені кошти урядом України⁶.

У рамках програми "Можливості для України" передбачено створення трьох панелей (платформ): безоплатна підтримка та кредитна підтримка, рамки інвестицій України, технічна допомога та інші заходи сприяння⁷.

Згідно з першою платформою, Україна має розробити узгоджений з Європейською комісією План, який повинен містити питання відновлення, реконструкції та модернізації країни, здійснення реформ у контексті майбутнього вступу до ЄС. Особлива увага має бути приділена адміністративній реформі, поліпшенню урядування, правовій системі, створенню якісної фінансової системи включно з дієвими антикорупційними заходами, іншим реформам відповідно до умов приєднання до ЄС. Фонд буде фінансуватися на основі виконання зазначених умов.

Друга платформа покликана сприяти залученню приватних і публічних інвестицій для відновлення і реконструкції та імплементації узгодженого плану. Це інвестиційний напрям Механізму ЄС щодо підтримки України на суму до 50 млрд євро. На нинішньому етапі він включає такі головні блоки: підтримка енергетичного сектору, підтримка енергетичного сектору, доступ до фінансування для малих і середніх підприємств⁸.

Третя платформа включає в себе технічну допомогу та інші засоби підтримки включно зі здійсненням експертизи реформ, наданням муніципальних грантів, впровадженням інших форм двосторонньої підтримки

⁵ FREEDOM. (2024, Вересень 17). *ЄС надав Україні допомогу на 118 млрд євро, включно з військовою підтримкою, — Домбровскіс*. <https://uatv.ua/uk/yes-nadav-ukrayini-dopomogu-na-118-mlrd-yevro-vklyuchno-z-vijskovoyu-pidtrymkoyu-dombrovskis/>

⁶ European Commission. (2024, February 6). *Commission welcomes political agreement on the up to €50 billion Ukraine Facility*. https://enlargement.ec.europa.eu/news/commission-welcomes-political-agreement-eu50-billion-ukraine-facility-2024-02-06_en

⁷ EUR-Lex. (2023). *Proposal for a regulation of the european parliament and of the council on establishing the Ukraine Facility*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52023PC0338>

⁸ *European Union Launches Ukraine Investment Framework*. June 2024. https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/49449435-eb2f-4d29-a6f8-12cf3feb5968_en?filename=Ukraine-Investment

країн-кандидатів у рамках Інструменту підготовки до вступу⁹, що сприятимуть виконанню Плану. До цього блоку можуть належати також заходи з відшкодування збитків, нанесених війною, відновлення галузей виробничої та соціальної інфраструктури.

Висновки

Системність трансформаційних перетворень та повоєнного економічного відновлення України зумовлена, з одного боку, незавершеністю попередніх соціально-економічних реформ, пов'язаних із низькою інституційною спроможністю та воєнною агресією Росії, з іншого боку, з необхідністю вирішення безпрецедентних завдань повоєнної реконструкції і модернізації за принципом "Build Back Better". Органічне поєднання трансформації соціально-економічної системи та поточного і майбутнього економічного відновлення, реконструкції та модернізації з урахуванням всього спектру внутрішніх і зовнішніх ресурсів, механізмів, інституційних структур детермінує застосування системних підходів, системних методів у накресленні вже зараз, під час воєнних дій, сукупності заходів, варіантів і сценаріїв як чинного, так і найближчого майбутнього соціально-економічного розвитку України.

Література

1. Варналій З.С. (2025). *Економічна безпекологія: сутність, особливості України в добу сучасних викликів та загроз*. Київ: Знання України.
2. Вебер, М. (1994). *Протестантська етика і дух капіталізму*. (О. Погорілий, Пер.). Київ: Основи.
3. Геєць В.М., Гриценко А.А. (Редактори). (2022). *Загальний механізм та чинники стабілізації соціально-економічного розвитку України*. НАН України, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", Київ. <https://ief.org.ua/publication/monohrafiil/2022/zahalnyuy-mekhanizm-ta-chynnyky-stabilizacii-socialno-ekonomichnoho-rozvytku-ukrainy>
4. Луман, Н. (2011). *Поняття цілі і системна раціональність: щодо функцій цілей у соціальних системах*. (М. Бойченко і В. Кебуладзе, Пер.). Київ: Дух і літера.
5. Медовз, Д. (2023). *Мистецтво мислити системно. Розв'язання проблем від особистого до глобального масштабу*. (Ю. Шекет, Пер.). Харків: Vivat.
6. Спенсер, Г. (1998). *Опыты научные, политические и философские*. (Н.А. Рубакин, Пер.). Современный литератор.
7. Трефил, Дж. (2007). *200 законов мироздания*. Гелеос.
8. Філіпенко, А. (2024). Народна, солідарна економіка: концептуальний ескіз. *Економіка України*, 59(6(655)), 19–28. <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economyukr/article/view/2016-06-2>
9. Штомпка, П. (2022). *Соціальний капітал. Теорія міжособистісного простору*. (М. Яковина, Пер.). Київ: Дух і літера.
10. Arbnor, I. & Bjerke, B. (2009). *Methodology for creating business knowledge*. 3rd edition. Los Angeles, SAGE. <https://doi.org/10.4135/9780857024473>
11. Avgouleas, E. (2012). *Governance of Global financial markets. The Law, the Economics, the Politics*. University of Edinburgh. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139019446>
12. Beaney, M. (2017). *Analytic Philosophy. A Very Short Introduction*. Oxford University Press. <https://global.oup.com/academic/product/analytic-philosophy-a-very-short-introduction9780198778028?cc=gb&lang=en&https://doi.org/10.1093/actrade/9780198778028.001.0001>
13. de Haas, H., Fransen, S., Natter, K., Schewel, K., & Vezzoli, S. (2020). *Social Transformation*. IMI working papers, (166), 1-45. International Migration Institute. <https://www.migrationinstitute.org/publications/social-transformation>

⁹ Enlargement. (н.д). *Instrument for Pre-accession Assistance (IPA)*. https://enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/overview-instrument-pre-accession-assistance_en

14. Ilcheong, Yi. (2021). *Encyclopedia of the Social and Solidarity Economy. A Collective Work of the United Nations Inter-Agency Task Force on SSE (UNTFSSSE)*. <https://www.e-elgar.com/shop/gbp/encyclopedia-of-the-social-and-solidarity-economy-9781803920917.html?srsltid=>
15. Ladyman, J. (2017). *An Apology for Naturalized Metaphysics*. In: *Metaphysics and the Philosophy of Science*. (M.H. Slater and Z.Yudell, Eds.). Oxford, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199363209.003.0008>
16. Martineau, H. (2000). *The Positive Philosophy of Auguste Comte*. In three vol. Vol. 1. Batoche Books, Kitchener.
17. North, D. (2005). *Understanding the Process of Economic Change*. Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400829484>
18. Polanyi, K. (2001). *The Great Transformation. The Political and economic origins of our time*. Beacon Press.
19. Reeler, D. (2007). *A Three-fold Theory of Social Change and Implications for Practice. Planning, Monitoring and Evaluation*. <https://www.scribd.com/document/467646498/theory-of-social-change>
20. Regeer, B.J., Klaassen, P., & Broerse, J.E.W. (2024). *What Is That Thing Called 'Transdisciplinarity for Transformation'?* In: Regeer, B.J., Klaassen, P., Broerse, J.E.W. (Eds) *Transdisciplinarity for Transformation*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-60974-9_1
21. Scoones, I., Stirling, A., Abrol, D., Atela, J., Charli-Joseph, L., Eakin, H., Ely, A., Olsson, P., Pereira, L., Priya, R., van Zwanenberg, P., & Yang, L. (2020). Transformations to sustainability: combining structural, systemic and enabling approaches. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, (42), 65-75. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2019.12.004> ; <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1877343519300909?via%3Dihub>
22. Srijbos, S. (2017). *Systems thinking*. In: *The Oxford Handbook of Interdisciplinarity. Second Edition*. (R. Frodeman, Editor-in-chief; J.T. Klein and R.C.S. Pacheco, Eds.). Oxford, Oxford University Press.
23. van Wijk, J., Zietsma, C., Dorado, S., de Bakker, F. G. A., & Martí, I. (2018). Social Innovation: Integrating Micro, Meso, and Macro Level Insights From Institutional Theory. *Business & Society*, 58(5), 887-918. <https://doi.org/10.1177/0007650318789104>; <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0007650318789104> (Original work published 2019)

References

1. Arbnor, I., & Bjerke, B. (2009). *Methodology for creating business knowledge* (3rd ed.). Los Angeles: SAGE. <https://doi.org/10.4135/9780857024473>
2. Avgouleas, E. (2012). *Governance of global financial markets*. University of Edinburgh. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139019446>
3. Beaney, M. (2017). *Analytic philosophy: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press. <https://global.oup.com/academic/product/analytic-philosophy-a-very-short-introduction-9780198778028>; <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198778028.001.0001>
4. de Haas, H., Fransen, S., Natter, K., Schewel, K., & Vezzoli, S. (2020). *Social transformation*. IMI Working Papers, (166), 1–45. International Migration Institute. <https://www.migrationinstitute.org/publications/social-transformation>
5. Filipenko, A. (2024). National and solidarity economy: Conceptual sketch. *Economy of Ukraine*, 59(6(655)), 19–28. <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economyukr/article/view/2016-06-2> [in Ukrainian].
6. Heyets, V. M., & Grytsenko, A. A. (Eds.). (2022). *General mechanism and factors of the stabilization of Ukraine's socio-economic development*. National Academy of Sciences of Ukraine, SI "Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine". <https://ief.org.ua/en/publication/monohrafii/2022/zahalnyy-mekhanizm-ta-chynnyky-stabilizacii-socialno-ekonomichnoho-rozvytku-ukrainy> [in Ukrainian].
7. Ilcheong, Yi. (2021). *Encyclopedia of the social and solidarity economy: A collective work of the United Nations Inter-Agency Task Force on SSE (UNTFSSSE)*. <https://www.e-elgar.com/shop/gbp/encyclopedia-of-the-social-and-solidarity-economy-9781803920917.html>
8. Ladyman, J. (2017). *An apology for naturalized metaphysics*. In M. H. Slater & Z. Yudell (Eds.), *Metaphysics and the philosophy of science* (pp. 141–162). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199363209.003.0008>
9. Luhmann, N. (2011). *The concept of goal and systemic rationality: On the functions of goals in social systems* (M. Boichenko & V. Kebuladze, Trans.). Dukh i Litera [in Ukrainian].
10. Martineau, H. (2000). *The positive philosophy of Auguste Comte* (Vol. 1). Kitchener: Batoche Books.
11. Meadows, D. (2023). *The art of thinking systematically: Solving problems from the personal to the global scale* (Yu. Sheket, Trans.). Vivat [in Ukrainian].
12. North, D. (2005). *Understanding the process of economic change*. Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400829484>
13. Polanyi, K. (2001). *The great transformation: The political and economic origins of our time*. Beacon Press.

14. Regeer, B. J., Klaassen, P., & Broerse, J. E. W. (2024). What is that thing called 'transdisciplinarity for transformation'? In B. J. Regeer, P. Klaassen, & J. E. W. Broerse (Eds.), *Transdisciplinarity for transformation*. Cham: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-031-60974-9_1
15. Reeler, D. (2007). *A three-fold theory of social change and implications for practice: Planning, monitoring and evaluation*. <https://www.scribd.com/document/467646498/theory-of-social-change>
16. Scoones, I., Stirling, A., Abrol, D., Atela, J., Charli-Joseph, L., Eakin, H., Ely, A., Olsson, P., Pereira, L., Priya, R., van Zwanenberg, P., & Yang, L. (2020). Transformations to sustainability: Combining structural, systemic and enabling approaches. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, (42), 65–75. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2019.12.004>
17. Shtompka, P. (2022). *Social capital: Theory of interpersonal space* (M. Yakovyna, Trans.). Dukh i Litera [in Ukrainian].
18. Spencer, G. (1998). *Scientific, political and philosophical experiments* (N. A. Rubakin, Trans.). Sovremennyj literator [in Russian].
19. Strijbos, S. (2017). Systems thinking. In R. Frodeman (Ed.-in-chief), J. T. Klein & R. C. S. Pacheco (Eds.), *The Oxford handbook of interdisciplinarity* (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press.
20. Trefil, J. (2007). *200 laws of the universe*. Geleos [in Russian].
21. van Wijk, J., Zietsma, C., Dorado, S., de Bakker, F.G.A., & Martí, I. (2018). Social innovation: Integrating micro, meso and macro level insights from institutional theory. *Business & Society*, 58(5), 887–918. <https://doi.org/10.1177/0007650318789104>
22. Varnalii, Z. S. (2025). *Economic security studies: Essence, peculiarities of Ukraine in the age of modern challenges and threats*. Kyiv: Znannya Ukrainy [in Ukrainian].
23. Weber, M. (1994). *Protestant ethics and the spirit of capitalism* (O. Pohorilyi, Trans.). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].

Надходження до редакції / Received – 1 жовтня 2025 року / October 1, 2025
Прорецензовано / Reviewed – 16 жовтня 2025 року / October 16, 2025
Підписано до друку / Signed to print – 27 жовтня 2025 року / October 27, 2025